

**БЕСТСЕЛЕР, ЩО ПРИНІС АВТОРУ
СВІТОВУ ПОПУЛЯРНІСТЬ!**

**ЦЯ КНИЖКА ПЕРЕВЕРНЕ ВАШЕ УЯВЛЕННЯ
ПРО ВИХОВАННЯ**

Франсуаза Дольто — відомий психоаналітик, ключова фігура французького психоаналізу, зокрема дитячого, доктор медицини, член Міжнародної психоаналітичної асоціації та Форуму незалежних психотерапевтів. Вона відкрила власний науковий центр досліджень, створила першу інтернет-платформу для сучасного психоаналізу, обіймала посаду почесного психотерапевта в Департаменті Психотерапії та кембриджських лікарнях Фулборн і Адденбрукс. Її талант — це вміння писати як для широкого загалу, так і для колег-фахівців.

Ця книжка стане чудовим другом для батьків, які прагнуть не просто зрозуміти своїх дітей, а й отримати цілісне уявлення про те, що таке дитинство, досягнути цей багатомірний світ. Авторка відкидає стереотипне уявлення про те, що дитячі роки є лишень підготовкою до життя, і доводить: дитина — це вже сформована особистість, до якої треба ставитися як до дорослого.

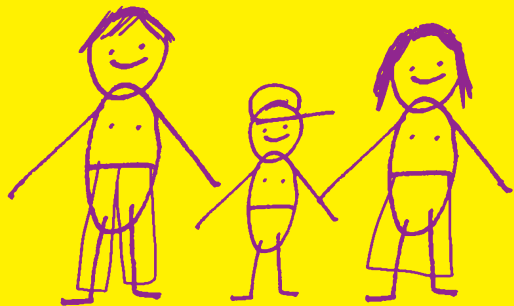
Що впливає на вашу дитину? Які вона має права та обов'язки? Комп'ютер і телебачення, соціалізація в колективі, подолання дитячих комплексів — використовуючи новий підхід до виховання, ви зможете зростити свою дитину успішною та щасливою.

www.bookclub.ua

ISBN 978-617-12-5053-6

9 786171 250536

ФРАНСУАЗА ДОЛЬТО

БОРОТЬБА
ЗА ДИТИНУ

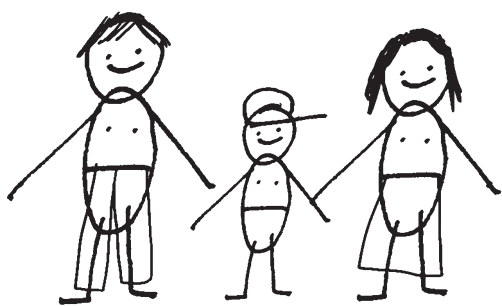
ФРАНСУАЗА ДОЛЬТО

Доктор медицини, педіатр,
ключова фігура французького психоаналізу

**БОРОТЬБА
ЗА ДИТИНУ**

**Як уникнути
стереотипів
і штампів
виховання**

Françoise Dolto

**LA CAUSE
DES ENFANTS**

Франсуаза Дольто

БОРОТЬБА ЗА ДИТИНУ

УДК 159.9
Д65

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій
формі без письмового дозволу видавництва

Висловлюємо особливу подяку
літературному агенту Анастасії Лестер
за допомогу в придбанні прав на публікацію
цієї книжки

Перекладено за виданням:
Dolto F. La cause des enfants / Françoise Dolto. —
Éditions Robert Laffont, S.A. : Paris, 1997. — 466 p.

Переклад з французької *Андрія Рєпи*

Дизайнер обкладинки *Євген Спіжовий*

ISBN 978-617-12-5053-6
ISBN 978-2-221-08730-5 (фр.)

© Éditions Robert Laffont, S.A.
Paris, 1985, 1997
© Hemi9 Ltd, видання українською мовою, 2018
© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», переклад і художнє оформлення, 2017

Книжку створено у співпраці
з дослідницькою групою
під керівництвом Андре Кутена

Новий погляд

Права дітей сьогодні у світі захищено не дуже добре, і ми назвемо три причини:

- з'являється дедалі більше наукової літератури, присвяченої дитячій тематиці, яка вже навіть у ранньому віці перебирає в художньої монополію на знання. Вона затемнює символічну реальність, особливу енергію, потенційну силу, властиву кожній дитині. Якщо для письменника дитина є радше об'єктом бажання, то для фахівця в галузі медицини й наук про людину дитина стає об'єктом досліджень;

- суспільство переймається насамперед тим, як зробити видатки на дитину рентабельними;

- дорослі *бояться* вивільнити певні сили, певну енергію, якою володіють діти, що може поставити під сумнів їхній дорослий авторитет, досягнення, соціальне становище. Вони проєктують на дітей свої суперечливі бажання, невдоволення життям і нав'язують їм свої моделі.

У цій праці ми поставили перед собою таке завдання: проаналізувати «урок історії», розглянути причини невдач і витоки помилок, які століттями відчувували дітей і дорослих одне від одного, і запропонувати новий підхід заради кращого запобігання лихові.

Донині всі роботи з педіатрії або виховання дотримувалися старої «дорослоцентричної» традиції. Вони лише зміцнювали або поновлювали вічні правила, створені в інтересах сімейства. Це неодмінно

була школа батьків. Але чи йшло це на користь дітям? Анітрохи, це було вигідно дорослим. Отож наша дослідницька команда вирішила радикально змінити кут зору: ми прагнемо перейти до справжньої перспективи, що розглядає реальність у становленні, ми хочемо відійти від призми батьківських інтересів, а також деформованої оптики так званих «педагогічних» підручників і трактатів.

Задум цієї книжки

Ця книжка створювалася спільно з дослідницьким колективом, який допомагав робити аналіз як у Франції, так і за кордоном. Вона має на меті розглянути з погляду психоаналізу сукупність історичних, соціологічних, етнографічних, літературних і наукових даних про місце, яке суспільство відводить дітям.

Оригінальність підходу полягає в тому, що Франсуаза Дольто пропонує міркування та коментарі, звертаючись до свого подвійного досвіду дитячого психоаналітика і матері.

Абзаци, набрані курсивом, заохочують д-ра Франсуазу Дольто акцентувати увагу на тенденціях, течіях, популярних настроях і незмінних факторах у суспільстві, дискусійних питаннях і нерозв'язаних проблемах. Франсуаза Дольто реагує на них, супроводжуючи ці дані своїми зауваженнями, особистими спогадами або власним баченням.

Перша частина цього дослідження намагається підбити історичні підсумки й запропонувати діагностику. Друга частина накреслює новий підхід до дитинства. Третя частина викладає сценарії такого суспільства, яке пішло б дитині на користь. Четверта й остання частина закладає основи раннього запобігання дитячим неврозам. Це революція, яку можливо здійснити невеликими кроками. Але це реальна революція.

ЧАСТИНА ПЕРША

ДОПОКИ ДІТИ ЖИТИМУТЬ НА СВІТІ

*Дитина в суспільстві: постійні
чинники, зміни та причини невдач*

Батьки виховують дітей, немовби
царі керують народами.

Ми звикли до міфу про прогрес
зародку від народження до дорослого
віку, тому ототожнюємо еволюцію тіла
з еволюцією мислення. Але насправді
символічне мислення — від зачаття
до смерті — залишається незмінним.

Для дорослого обурлива сама ідея
того, що він і дитина — рівні.

Франсуаза Дольто

Розділ 1

ТІЛО ПІД МАСКОЮ

Відкриття тіла дитини

Від XV до XVIII ст. в живописі дитину завжди зображали в одязі дорослого. Доволі показовою в цьому сенсі стала виставка 1965—1966 рр., що відбулася в Кельні, у музеї Вальрафа Рихартца. Риси дорослої людини стосувалися не тільки костюма. Недитячим був і зовнішній вигляд. Це добре видно на гравюрі Дюрера, що показує дитину з народу, яка має обличчя дідуса.

У «Сатиричних шкільних сценках» Пітера Брейгеля діти тримаються й поводяться як «великолітні». Їх відрізняє лише зріст. На картині «Садівник» Мат'є Лене-на (1655) дівчатка, що допомагають накрити стіл до обіду, зображені як справжні жінки — на них такі само убрання як і на їхній матері. Це «зменшені копії» своєї матусі. Те саме і з хлопчиками, хіба що в XVII ст. вони ще зодягнені не за чоловічою модою: їх наряджають не так, як їхніх татусів, а так, як вдягалися їхні пращури чоловічої статі за часів Середньовіччя.

До XVIII ст. дитяче тіло повністю ховалося під одягом. Єдина відмінність між одягом хлопчиків і дівчаток була в тому, що перші мали застібки на платті спереду. Ото й усе. Обидві статі носять стрічки. Доросла людина, поки почала вдягати штани, носила плаття. Потроху вона виявила свої ноги й почала вбиратися

в короткі панталони. Але малечі цього не дозволено: одіж для неї постійно запізнюється на два-три століття. Їй дають убрання яке носили дорослі два чи три століття до того. На родинних портретах ми бачимо дітей у платтячках із кількома розпущеними стрічками. Це те, що відрізняє їх від дорослих карликів.

Навіщо потрібні ті стрічки? Історик Філіп Ар'єс замислився, чи не були вони своєрідним рудиментом — залишком вільних рукавів середньовічного вбрання? Урешиті-решит ополісті рукави з часом атрофувалися й перетворилися на стрічки. Це підтверджує гіпотезу, що в дитячому одязі XVII ст. ще нічого не було винайдено. Дитя носило те, що раніше до нього носили дорослі¹.

Є ще одне можливе пояснення: ці стрічки були реліктом віжок. Коли діти робили свої перші кроки в житті, їх водили за повідець, немов загнздували коней. І поки вони були в грудному віці, їх підвішували до стіни, щоб уберегти від щурів і щоб їм було тепліше, адже жар у коминку, який розпалювали в кімнаті, піднімався догори. Ідучи на роботу, дитину в колісці підвішували до стелі. Отож у XVII ст. стрічки були залишками тих мотузок або ременів від попередньої епохи. Дитині вони більше ні до чого, але стрічка є ознакою того, що вона ще має право регресувати, так ніби в уявленні дорослого дитя ще не до кінця розпрощалося з платтям немовляти, спорядженим шнурівкою, віжками, повідцем.

До речі, навіть сьогодні у крамницях продають спеціальні віжки для дітей, щоб водити їх великими

¹ Philippe Ariès. *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, I, 3, p. 83, Le Seuil, coll. «Points Histoire».

супермаркетами або ж велелюдними й небезпечними вулицями. Себто їх і тепер припинають до батьків!

Починаючи від Середньовіччя й аж до епохи класицизму тіло дитини було справді ув'язнене, затаєне. Привселюдно його оголювали лише для того, щоб відшмагати, побити. Поза сумнівами, це було неабияк принизливо, адже йшлося про ті частини тіла, які мали бути приховані. Коли італійські або фламандські художники зображають оголене дитя, то це — янголятко; воно використовується як символ. Але поступово Ерос набирає сили... Для Церкви наге дитячко офіційно залишатиметься символом, але фактично художники входять у смак, і так помалу вивільняється чуттєвість; принаймні в іконографії, а не в реальності, бо треба було домогтися, щоб діти позували художникам — тільки тоді можна було дитину розгледіти, милуватися нею, захоплюватися її наготою. У літературі, однак, немає таких описів, хіба один уривок мадам де Севін'є, де вона говорить про свою онуку, таки передає нам еротизацію дитячого тіла: «Це просто надзвичайно, треба бачити, як вона ворушить пальчиками, як дрижить її носик...» «...Неймовірна барва її обличчя, шийки, всього маленького тільця. Вона робить сотню дрібних рухів, голубиться, штовхається, хреститься, просить вибачення, кланяється, цілує руку, знизує плечима, танцює, підлещується, пишається, мовби пава; як не поверни, вона зусібіч дуже мила. Я бавлюся з нею цілісніткий день». Лист мадам де Севін'є від 20 травня 1672 року присвячений її «душечці». Вона нетямиться від голого тільця онучки. Але дуже скоро помічаємо, що для неї дівча — лише іграшка. 30 травня 1677 року вона знову пише про внучку до мадам де Грин'ян: «Гадаю, що Поліна була б для вас найкращою лялькою». Бабуся дістає від онуки чуттєву, плотську

втіху, але в неї немає відчуття, що маленька має розум людини, самостійної особи, з якою вона перебуває в повноцінному спілкуванні.

Треба зазначити, що на ту пору це ще не ввійшло у звичай, тим паче що дітей народжували рясно й чимало з них помирало. Мадам де Севіньє: «Я втратила двох онучок...» Вона не говорить прямо: «Один пропав — десять знайдеться», але й не без того. Схоже ставлення подибуємо й у Монтеня, який із деякою байдужістю зауважує, що втратив двох дітей, немовби вирікає: «Я втратив двох своїх псів або котів», — такі події були буденними.

Монтень навіть не вживає слів «померли», або «переставилися» (я не впевнена, чи так висловлювалися), або ж «попали перед Господом Богом»... Він дає знати, що втратив певні предмети. Про них він не говорить як про індивідів, життя яких скінчилося. Що говорять дорослі, коли втрачають дорогу їм людину? Як висловлюють таку смерть? Вони кажуть: «Вона померла»; тобто мають на увазі суб'єкта. Натомість дитина в ту епоху ще не вважалася суб'єктом, для мовця вона була об'єктом.

Утім, на могилах бачимо зображення дітей, які померли в ранньому віці й, вочевидь, потрапили до лімба — місцеперебування на небесах душі маленького дитяти в образі янгола. Можливо, саме так уперше дорослі починають визнавати в дитині її дитинність... Однак це визнання ще було обмежене, бо залишається питання: чи не є дитина, зображена на могилі в образі янголятка, душею? Померлі дорослі також показані на могилах у вигляді дітей. Безумовно, так символізують їхню душу.

На іконах Успіння Богородиці Христос тримає в руці дитинча, яке репрезентує душу Діви Марії. Перші

ознаки появи дитини як дитини, вочевидь, нетипові, неоднозначні, їх не так просто витлумачити. Ми бачимо її на могилі, коли вона помирає малолітньою, але не можемо стверджувати достеменно, що зображено саме дитину, а не чийсь душу. Це не обов'язково саме та дитина, якій урвався вік і яку було поховано саме в цей день. На письмі дитина залишається об'єктом. Мусило спливати чимало часу, поки її визнають суб'єктом.

У суспільстві до 1789 року учнівство відігравало роль ритуалу переходу: через нього відбувалося народження дитини-особистості. Її починали сприймати як підмет до присудка «робити». Це ставалося тоді, коли дитина опинялася серед інших — як така, що здатна виконувати корисну роботу. Але в такому разі з нею поводитись як із машиною, живим верстатом, який можна лупцювати, ба навіть ламати, пожбурити на смітник, доконати до самої смерті (батько, караючи, може й прибити).

Живописне зображення дитини аж до епохи класицизму демонструє, що її тіло не сприймають таким, яким воно є насправді, а лише таким, яким його хоче бачити суспільство.

Анатомічну істину відкидають як таку, що негідна Сина Божого. Але чи можна втілити дух у незрілому й непропорційному створінні? Отож немовляті Ісусу надають стандартні пропорції дорослої людини: тобто співвідношення голови до решти тіла — 1 до 8. Однак у цьому віці співвідношення становить 1 до 4.

Голова має бути такого ж розміру, як голова матері. Але така диспропорція свідчила б про те, що дитина за розвитком свого мозку така само доросла, як і мати. Прикметно, що на фризах деяких соборів селяни були

зображені згідно з морфологією дитячого тіла — з пропорціями голови 1 до 4. Тут художник дотримувався приписів вельмож. Слід було нагадати простому народу, що лише влада є дорослою. А раби, бідняки, діти — навпаки: що на малюнку — те й у житті.

У Німеччині (Ваймар, 25 травня — 15 жовтня 1972 року) відбувалася виставка «Образ дитини очима майстрів живопису: варіації на тему від Лукаса Кранаха до наших днів». Картини доби Середньовіччя підтверджують те, що нам відомо про становище дитини в ту епоху, коли вона була повністю інтегрована в доросле життя. Однак один твір XV ст. привертає особливу увагу, бо насправді є винятком: «Христос благословляє дітей». Художники, хоч і платять необхідну данину умовностям свого часу, але несподівано в них на поверхню прориваються спалахи, просвітлення, що дозволяють розгледіти таємний бік речей, внутрішнє життя, про яке їхні замовники й гадки не мали. Так сталося з однією нетиповою картиною, на якій діти зображені в розпал гри; на них немає сумної та зловісної маски карликів, яку за одностайною згодою навішують малякам від XIV до XVIII ст. Одна дитина з гурту, що оточив Христа («Пустіть діток і не забороняйте їм до Мене приходити»), тримає в руках ляльку: безсумнівно, це одна з перших ляльок в історії західного живопису.

Але якщо не брати до уваги цієї нетипової картини, що є винятком із загального правила, дитина зображена не заради неї самої. Її тіло використовують для релігійної декорації; вона є дрібничкою-оберегом, маленьким генієм, що супроводжує святих. Свою щокату пичку, пухкенькі ручки й повні стегениця вона позичає янгилям, які зграйкою танцюють у небесній фарандолі.

Церква так завзято застерігала проти незрілого малюка, який може бути лише вмістищем лихих сил, що його примушують бути янголом — аби не стати чудовиськом. Але крізь єлейну маску скоро пробивається лукава усмішка Ероса. Барокові дитинчата мають пички амурів. Венера Кранаха в неймовірному капелюсі з квітами милостиво дозволяє одному з янгеліків тримати її пояс.

На картинах школи Ленена під час селянських розваг бачимо грудних дитинчат на колінах у батька або діда, у присутності матері. Діти жваво вовтузяться біля дорослих. Але це завжди сценки селянського життя. Такої спонтанності ніколи не побачимо в буржуазних сім'ях, які статечно позують перед художником. У селянських родин дитя рівноправно інтегрується з іншими відповідно до свого віку. Навіть якщо в себе в куточку дитина занурена у свої справи, навіть якщо її погляд не звернений у бік художника або, як сьогодні сказали б, у бік об'єктива, у неї є своє місце в просторі картини. Художник уводить її хай несвідомо, але як невід'ємний і необхідний елемент для рівноваги всієї картини. Поза дитини відрізняється від поз дорослих, її погляд спрямований в інший бік. Дитина тут як обіцянка іншої соціальної групи, яку вона згодом сформує. А поки що вона живе паралельно зі своїми попередниками, анонсує інший спосіб сімейного синтезу. Вона вже не паразит і зовсім не кріпак у своїй сім'ї. Зі своєю іграшкою в руках вона формує власну творчу думку, і вона в безпеці.

Художники, виконуючи замовлення, мали коритися умовностям епохи, зображували нав'язані їм образи, але всередині картини вони могли за допомогою певних деталей створити іншу картину.

Митець прагнув, щоб на його сімейному портреті було щось незбагненне для дорослих — так він показував, що зберіг дух дитинства, який не улягав загальній продуктивності його оточення, його етносу. Адже художник, як-не-як, залишається маргіналом. Він творить заради майбутнього. Він переконаний, що не бере участі в змові сил, які переймаються лише одномоментною вигодою, й, імовірно, саме тому може ототожнюватися з дитиною, яка ще належить групі, але вже готує настання майбутнього. Щоб ухопити таємницю переходу, художник виходить за часові рамки.

Виставка містила 150 робіт. Якщо охопити поглядом п'ятисотлітню еволюцію материнського ставлення до дитини в сценках, де маля лежить у колисці або в обіймах матері, помічаємо єдину позу, яка не є умовною: на картині, де молодше чадо в сім'ї нянчить старша сестра. Це не стереотипна мати і дитячко. Весела сестричка бавиться зі своїм братиком і не відчуває на собі погляду суспільства. Така грайлива ситуація трапилася лише раз на цілу виставку.

На картинах XVIII ст. дитя, завжди зодягнене як маленький дорослий, усе-таки трохи вибивається з сімейної рамки, не дотримується вимог родинного портрета. Ми бачимо його на природі, де воно бавиться в гурті дітей або з тваринами. І тільки в XIX ст. маля з'являється саме — в одязі школяра і в позах, властивих дитині. На картині «Урок географії» Альфонса Легро помічаємо чітку відмінність між хлопчиками з коротким волоссям і дівчатками у фартушках і сукнях, з бантиками у волоссі. Вони стоять у колі друзів чи це брат із сестрою. У виразах обличчя проступають почуття. Дитина стає людиною, наділеною емоціями.

У сучасний період — виставка доходить до 1960 року — дитина зазвичай з'являється в групі з двох-трьох осіб, рідше сама, але навіть коли вона зображена окремо від інших, то позує немов перед фотоапаратом. Хай це дитина на війні, дитина у злиднях, дитина на барикадах або на святі — однаково її поза доволі умовна. Розхристана або чепурна, вона залишається мавпочкою, яка слухається матір або художника-фотографа.

Повсюдно, аж до кубізму, чи йдеться про маленького буржуа, чи про маленького злидаря, дитинство подане у вигляді мелодрами. Це зокрема стосується маленьких хлопчиків. До Другої світової війни дівчатка залишаються «срязковими».

Різка зміна на полотні 1950 року німецького художника, незнаного у Франції: дитина, здається, змальована заради неї самої, з двозначним виразом обличчя, водночас відсутнім і замріяним. На інших картинах дитина постає чи то нещасною, чи експлуатованою, чи, згідно з настановами радянського реалізму, піонером свого загону, чистеньким і залученим до панівної еліти. Але тут не бачимо чогось непримиренного та непізанованого, що буває в дитині.

Ідеологічний пафос дорослих постійно затуманює дитину для неї самої, позбавляє її власної історії.

Усвідомлення статі

Аж до нинішнього століття з допомогою фалократії насаджувалася хибна ідея, за якою дівчатка в присутності хлопчиків відчувають відмінність власної

статі лише як відсутність пеніса. У які моменти свого розвитку хлопчики та дівчатка усвідомлюють свою стать?

Для хлопчиків і дівчаток це два доволі різні досвіди. Матері можуть самі це помітити, як свого часу помітила я. Для всіх хлопчиків сьогодні й завтра так є і буде, як колись було з моїм сином Жаном.

До якогось моменту Жан добре знав, що набрякання його члена часто супроводжувалося бажанням попісяти. Отож він мочився, після чого його член розслаблявся. Цього було досить, щоб він бачив зв'язок між явищем ерекції та функцією сечовипускання.

Аж раптом одного дня — йому щойно виповнилося 29 місяців — він помічає незвичайну зміну: його цюрка напружилася, він думає, що почне пісяти. Але нічого такого не відбувається, хоча пеніс набрякає. Цей інцидент повторюється. Коли ерекція минає, він може помочитися. Уперше він передчуває, хоч не маючи ще потрібних слів, що його член не обов'язково служить лише лійкою, він має своє власне життя. Жан пізнає те, що й усі хлопці його віку. Між 28 і 30 місяцем дитя чоловічої статі виявляє в себе ерекцію пеніса, що не пов'язана з сечовипусканням, і це момент, коли в нього пробуджується усвідомлення своєї хлопчачої статі.

Дівчатка виявляють свою сексуальну ідентичність, цікавлячись «гудзиками» своїх грудей, а також схожим на дотик «гудзиком» геніталій, доторкаючись до них. Збудження цієї ерогенної зони є точним сигналом того моменту в їхній історії, коли дівчатка розуміють велику різницю.

Коли я працювала молодим екстерном у госпіталі Бретонно, ми робили перев'язку дітям, які постраждали

від пожежі; я помітила, що дівчатка нервово натирали свої пипки, щоб легше стерпіти біль. Перев'язування опіків проходить доволі болісно. А коли доводиться пересаджувати шкіру, треба бути дуже обережною. Оскільки я не була незграбою — набула вправності завдяки попередній роботі медсестрою, — діти навіть вимагали, щоб я повернулася в палату, коли мене не було на місці. Якось мене покликала одна шестирічна дівчинка, якій я почала відмочувати бинти, щоб відділити їх від рани; тут я бачу — для мене це вже не був сюрприз, — як вона пестить свої збуджені «гудзики». Чергова, яка до цього дивилася куди-інде, помітила її рухи й люто накинулася на малу: «Я за тобою слідкуватиму, паскуднице, ти в мене більше не захочеш цим займатися!»

Мені насилу вдалося погамувати її обурення. «Їй боляче, їй потрібна розрада. Так вона нагадує собі, що мала матусю, яка давала їй груди...» — «Це все байки!.. Вона не має виправдань, я не потуратиму малим паскудникам у себе на зміні!» — скипіла гнівом ця представниця лікарського закладу, яка й чути нічого не хотіла про те, що примітивне лібідо може слугувати знеболювальним.

Коли я взялася за психоаналіз, мене вразила маленька дівчинка, якій ще не було й трьох років; я подарувала їй ляльку, коли прийшла в гості до її мами. Дівчинка відразу перевернула ляльку догори дригом, розчепірила їй ноги й, стягнувши з неї штанці, жбурнула в куток зі словами: «Негарна». — «Чому ж вона негарна?» — «Бо в неї немає гудзика». Спершу я подумала, що вона має на увазі застібки, на які одягають сукні та комбінезони ляльок. Аж ніяк. Ішлося не про застібки. Дівчинка показала мені голу промежину ляльки. «О, то в неї має бути гудзик на тілі?» — «У мене їх аж три!» Маля говорило про свою статеву систему, гудзиками були

пипки й клітор. Згодом, як медик, я багато разів чула, що маленькі дівчатка говорять про «три гудзики — один унизу, з отвором», а два інші — «на грудях».

Безсумнівно, доторки до грудей пробуджують у дівчаток усвідомлення того, що вони належать до протилежної статі, набагато раніше, ніж коли побачать роздягненого братика чи кузена на пляжі або у ванній. Помилка чоловіків у тому, що вони гадають, нібито дівчата, не маючи пеніса (який для хлопчиків передусім пов'язаний з «пі-пі»), не відчують своїх геніталій; звісно, для дівчаток вони відразу асоціюються із задоволенням, що не залежить від потреб, і пов'язані з бажанням, тимчасом як у хлопчиків задоволення від ерекції пеніса насамперед пов'язане з полегшенням після потреби, перш ніж вони виявляють його незалежне існування.

У дівчаток тривога через відсутність члена дуже скоро минає завдяки переконанню, що незабаром у них почнуть рости груди. Також для них відсутність або затримка росту молочних залоз часто є драмою. Як і їхня гіпертрофія.

Хлопчик до двох із половиною років може не помічати статевих відмінностей у дівчаток. Він починає перейматися цим питанням, коли в момент сечовипускання зауважує зміни розміру свого члена. І він відчуває страх ушкодження. Ерекції немає. Чи повернеться вона? Чи втратить він свій ерегований пеніс? Цей страх — лише запізніла проекція первісного страху кастрації.

Страх кастрації походить від того, що ми несвідомо уявляємо процес поглинання їжі. Це страх подрібнення, розчленування, що фіксується на тому, як «зникають» кінцівки тіла. Єгиптяни замотували руки померлого, щоб той міг потрапити в царство тіней весь. Для того щоб

усе єство дитини розвивалося далі, потрібно, щоб вона усвідомлювала цілість свого тіла. Для неї це не зовсім очевидно. Коли їй надягають рукавички, вона не розуміє, куди поділися пальці. Вона більше не може довіритися своїм очам, які для зрячої дитини важать дуже багато. Тож потрібно їй обмацувати пальчики, щоб можна було їх відчути, просовуючи кожен палець у рукавичку. (Часто дитині натягують рукавички, коли вона неухважно зиркає в різні боки.) Так само, коли дитині приміряють взуття, вона рефлекторно підгинає ніжку, немовби її «втратила». Це кошмар продавчинь взуттєвих магазинів. Якщо дитині менше шести років, вона пручається, на неї гримають, мати нервується. Продавчині вдячні мені, коли я кладу край їхнім тортурам, радячи такий спосіб: поставте дитину на колінця, а вже тоді міряйте нове взуття. Дитя більше не бачить своїх ніг, йому цікаве вже щось інше, тоді можна його спокійно взувати.

Страх кастрації у хлопчика виявляє себе не лише в боязні побачити, як опадає пеніс, а й у побоюванні будь-якого каліцтва, наприклад, втрати пальців. Дівчинка у віці до трьох років, побачивши пеніс хлопчика, може припустити, що теж мала пеніс; вона також боїться втратити частину свого тіла.

Ніхто ніколи не розв'яже проблеми страху кастрації. З нього виникає наше відчуття смерті. Частинка за частинкою, унаслідок розчленовування, відбувається знищення плоті, аж до повного небуття — частини нашого існування, що називається смертю. Розмови на цю тему заспокоюють.

У чорношкірих немає такого дорослого, який би не говорив хлопчикові перед ініціацією: «От візьму і відрізу твою цюцюрку». Це частина ритуалів довірливого спілкування.

Зміст

Новий погляд.	6
Задум цієї книжки.	8
ЧАСТИНА ПЕРША. Допоки діти житимуть на світі.	9
Розділ 1. Тіло під маскою	10
Розділ 2. Провина.	35
Розділ 3. Спогади дитинства.	41
Розділ 4. Ув'язнення	67
Розділ 5. Дитина-піддослідна тваринка	131
Розділ 6. Голова без ніг	165
Розділ 7. Архаїчна тривога.	177
Розділ 8. Боротьба за дитину: перший підсумок	211
ЧАСТИНА ДРУГА. Мовне створіння.	219
Розділ 1. Ініціація.	220
Розділ 2. Поява та розвиток дитячого психоаналітика	236
Розділ 3. Діти Фрейда	274
Розділ 4. Друге народження.	282
Розділ 5. Драма першого тижня.	338
Розділ 6. Важкі батьки, діти-жертви	367
Розділ 7. Суттєвий винахід.	420
ЧАСТИНА ТРЕТЯ. Утопії заради завтрашнього дня	441
Розділ 1. Ґрати в дорослих.	442
Розділ 2. Школа на будь-який час і вибір.	451
Розділ 3. Новий простір для дітей.	491

Розділ 4. Розчинити двері лікарень..	502
Розділ 5. Генеральні штати дітей.	507

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА. Революція крок за кроком

Розділ 1. Прислухатися	534
Розділ 2. Приймати новонародженого..	538
Розділ 3. Зцілення аутистів	553
Розділ 4. Ми йдемо до Мезон Верт	571
Розділ 5. Це скажуть діти	638

ДОДАТКИ

Науковці, дослідження яких згадуються в книзі	658
Хронологія	659
Всесвітня декларація прав дитини	662
Легалізація абортів	666
Використання зародкових тканин	667
Вік першого причастя	668
Кількість дитячого населення від 0 до 11–12 років.. . . .	669

Науково-популярне видання

ДОЛЬГО Франсуаза
Боротьба за дитину

Керівник проекту *С. І. Мозгова*
Відповідальний за випуск *К. В. Озерова*
Редактор *І. М. Андрусяк*
Художній редактор *Ю. О. Дзекунова*
Технічний редактор *А. В. Ачкасова*
Коректор *Ю. С. Любавська*

Підписано до друку 20.04.2018. Формат 84x108/32.
Друк офсетний. Гарнітура «Petersburg». Ум. друк. арк. 35,28.
Наклад 2600 пр. Зам. № .

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а
E-mail: cop@bookclub.ua

Віддруковано у державному видавництві «Преса України»
03047, м. Київ, просп. Перемоги, 50
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру ДК №310 від 11.01.2001 р.

Дольто Ф.

Д65 Боротьба за дитину / Франсуаза Дольто ; пер. з фр.
А. Репи. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного
Дозвілля», 2018. — 672 с.

ISBN 978-617-12-5053-6

ISBN 978-2-221-08730-5 (фр.)

УДК 159.9